

Otroški besedili *Sapramiška* in *Žogica Nogica* z vidika izražanja čustev v literarni strukturi

DOI: 10.4312/Obdobja.44.433-439

Ivana Zajc, Fakulteta za humanistiko in Raziskovalni center za humanistiko, Univerza v Novi Gorici, Nova Gorica; ivana.zajc@ung.si

Prispevek predstavi izhodišča emocionalne literarne vede in jih uporabi pri analizi dveh otroških besedil: *Sapramiške* Svetlane Makarovič in *Žogice Nogice* Jana Malíka. Osredotoča se na vprašanja, kako so v besedilih izražena čustva, kdo jih izraža in s katerimi literarnimi sredstvi. Ugotavlja, da *Sapramiška* kot protagonistka svoja čustva in subjektivnost aktivno izraža, medtem ko *Žogica Nogica* po začetnem čustvenem odzivu izgubi glas, njena čustva pa opisujejo drugi liki.

Sapramiška, *Žogica Nogica*, čustva, sram, subjektivnost

This article presents the foundations of emotional literary theory and applies them to the analysis of two children's works: *Sapramiška* (Sapra the Little Mouse) by Svetlana Makarovič and *Žogica Nogica* (The Little Ball with Legs), a translation of Jan Malík's *Míček Flíček* (Little Spotted Ball). It focuses on how emotions are expressed in the texts, who expresses them, and through which literary devices. The analysis shows that *Sapramiška*, as the protagonist, actively expresses her emotions and subjectivity, whereas *Žogica Nogica* loses her voice after an initial emotional response, and her feelings are described by other characters.

Sapramiška (Sapra the Little Mouse), *Žogica Nogica* (The Little Ball with Legs), emotions, shame, subjectivity

1 Uvod

Prispevek najprej predstavi metodološka izhodišča emocionalne literarne vede, ki so v raziskovanju otroške književnosti redkeje prisotna, a omogočajo vpogled v manj raziskane vidike čustvenega doživljanja ob branju. Sledi pregled izbranih literarnodidaktičnih teorij, osredotočenih na čustveni odziv otrok ob literarnih besedilih, nato pa literarna analiza dveh vplivnih klasičnih del slovenske otroške književnosti: *Sapramiške* Svetlane Makarovič in *Žogice Nogice* Jana Malíka. Obe deli z dramatizacijo oživljata v različnih medijih, vsebujeta tretjeosebnega pripovedovalca ter pretežno dialoško zasnovo, ki omogoča izražanje notranjega doživljanja protagonistk, soočenih z nepričakovanimi neprijetnimi dogodki.

Alojzija Zupan Sosič (ur.): *Čustva in slovenska književnost*.
Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2025 (zbirka Obdobja, 44)
ISSN: 1408-211X, e-ISSN: 2784-7152
ISBN 978-961-297-712-2, 978-961-297-709-2 (PDF)

2 Metodološka izhodišča

2.1 Literarna veda in emocije

Čustva razumemo kot stanje, ki vključuje ocenjevanje sebe ali situacije, fiziološke spremembe, pripravljenost na delovanje ter notranje izkušnje (Mayer idr. 2008). Čeprav so čustva ključna za literaturo, so bila dolgo prezrta kot nepomembna ali nezadostna znanstvena tema. To se je spremenilo z emocionalnim obratom v literarni vedi na prelomu 21. stoletja, ki je spodbudil poglobljeno raziskovanje čustvenih vidikov literature (Jandl idr. 2017; Koron 2020). Emocionalna literarna veda preučuje izražanje čustev, njihov literarni pomen ter etične in politične razsežnosti (Hogan idr. 2022). Raziskave potrjujejo, da imajo čustva ključno vlogo v kognitivnih procesih, saj jih možgani pogosto obdelajo hitreje kot racionalne informacije (Miall 2008). Da branje književnosti od posameznika vselej terja osebno vpletenost, Monika Fludernik (1996: 48–50 v: Herman 2008: 256) argumentira na podlagi razlike med poročilom oz. kroniko in literarnim delom:¹ pri slednjem so dogodki predstavljeni z vidika neke utelešene osebe oz. zavesti, če to ni prisotno, bralec besedila ne sprejema kot literarnega. Paradigma t. i. utelešenosti spoznanja pojasnjuje, da razločevanje med čustveno in spoznavno dimenzijo branja književnosti ni utemeljeno. Sodobni model kognicije ne ustreza več tradicionalnemu ločevanju med umom in čustvi ali med umom in telesom, saj je vsako spoznavanje utelešeno, omenjeni vidiki pa so medsebojno prepleteni (prim. Žunkovič 2015: 378).

2.2 Področja raziskav emocionalne literarne vede in raziskovalna vprašanja

Čustva v književnosti lahko raziskujemo z različnih vidikov. Raziskave se lahko z vidika samega literarnega dela in recepcije književnosti nanašajo na procese branja literarnih del z vidika čustvenih dimenzij, temeljna spoznanja literarne vede z vidika emocij ob branju, razvoj posameznikove literarne zmožnosti z vidika čustev, čustva v okviru literarne interpretacije, čustvene vsebine v trivialni književnosti v primerjavi s čustvenimi vsebinami v kakovostnih literarnih delih, branje književnosti kot iskanje medčloveškega stika, povezave med čustvi v književnosti in telesnimi odzivi bralcev, nevroznanost umetnosti in branja, teoretična izhodišča sodobnih literarnovednih metod, ki se naslanjajo na čustvene vsebine, npr. naratologija in čustva, etični obrat v literarni vedi. Poleg tega se lahko v okviru pisanja književnosti raziskave posvečajo študijam o ustvarjalnem procesu pisateljev z vidika emocionalnih vsebin ali poznavanju analitičnih pristopov k vprašanjem, kako se v literarnih delih izražajo notranje misli likov in mnenja pripovedovalcev, kako literatura prikazuje intimnost in kakšne so (samo)reprezentacije literarnih oseb v delih. Metodološka izhodišča emocionalne literarne vede so pomembna tudi za preučevanje otroške književnosti, saj jo berejo otroci, ki šele oblikujejo svoje osebnosti in se učijo čustvovanja.

V pričujoči študiji se bomo osredotočili na tematske vidike obeh literarnih del in na izražanje čustev v besedilni strukturi – tako v okviru književnih oseb (monologi, dialogi) kot tudi v okviru pripovedovalskega glasu (introspekcija v notranjosti literarnih

¹ Fludernik se na tem mestu osredotoči predvsem na pripovedna literarna besedila.

likov, komentarji pripovedovalca). Gre za vidike, ki gradijo prepričljive literarne osebe in pri bralcih sprožajo literarno empatijo.

V članku bomo obe literarni zgodbi analizirali z vidika emocionalne literarne vede; pri tem bomo odgovorili na naslednja raziskovalna vprašanja:

- Kateri od likov (lahko) v besedilu izraža svoja čustva?
- Na kakšne načine jih izraža in kako so sprejeta pri drugih likih?
- S katerimi literarnimi sredstvi so čustva v besedilu prikazana?
- Kdo neprijetno situacijo v zgodbi komentira in na kakšne načine?

Kot je razvidno iz teh vprašanj, se bomo osredotočili na znotrajbesedilne vidike, ki se nanašajo na izražanje čustev. Opazovali bomo, kako vsaka od protagonistk izraža svoja čustva ter kako to sprejemajo drugi liki, pa tudi, kako so dejanja protagonistk komentirana s strani drugih likov in pripovedovalskega glasu.

3 Rezultati

3.1 Rezultati analize besedila *Sapramiška*

Na začetku zgodbe *Sapramiška* Svetlane Makarovič² miška Sapra dobi tri lešnike. Ko si ob prvem zlomi zob, gre po pomoč. Zajec ji ne pomaga, veverica ji lešnik poje, žaba pa ga nehote izgubi. Na njen nasvet Sapra obišče detla zobozdravnika, ki ji popravi zob. Na poti domov uide mački, a jo razočara prazen lešnik. Ponoči jo sliši mišji strah, ki ji iz sočutja pričara čarobni grm z lešniki, ki raste vsak večer. Sapramiška si jih nabere in jih vesela poje.

Pripovedovalski glas v zgodbi *Sapramiška* je tretjeosebni avktorialni. Pripoved obsega zaporedje dogodkov, ki so za protagonistko zelo čustveni – bodisi vzbujajo izrazito negativna bodisi izrazito pozitivna čustva. Zgodba od tretjeosebne pripovedi z zunanje distance avktorialnega pripovedovalca kmalu preide v notranjost lika, miška pa v monologih izraža svoja čustva: »– Ali ni to grozno? Je vprašala miška samo sebe in si odgovorila: – Res, to je več kot grozno. To je grozanska nesreča« (Makarovič 2023: 3). Čustvena stanja miške pripovedovalski glas navaja neposredno, označi jo npr. kot užaljeno, ko ob stiku z zajcem, ki ima enake težave kot ona, saj ga boli zob, naleti na popolnoma neempatičen odziv (Makarovič 2023: 6–7), osuplo, ko veverica izrabi njeno zaupanje in poje njen lešnik, namesto da bi ji pomagala in s svojimi ostrimi zobmi le strla njegovo lupino (Makarovič 2023: 9). Čustvena stanja opisuje tudi pripovedovalec v navezavi na telesna občutja, npr. lakoto, bolečine in užaljenost (Makarovič 2023: 10). Ob srečanju s prijateljico, žabo Regico, miška izrazi obup in pove, da bi se najraje vrgla pod tace prvi mački, ki bi jo srečala (Makarovič 2023: 11–12). Žaba skuša miški Sapri pomagati, vendar z metanjem lešnika ne uspe streti njegove lupine. Ko z vso silo poskuša ponovno, se lešnik izgubi in kljub dolgemu iskanju ga lika ne najdeta več. Žaba je zaradi tega žalostna (Makarovič 2023: 13), ko pa se potolaži, miški predlaga, naj obišče zobozdravnika detlja, ki ji naposled popravi zob. Ko miško na lepem napade mačka, se ji ta zvijačno izmuzne in s tem pokaže, da je kljub težkim dogodkom ponovno dobila

2 Za analizo upodobitve *Sapramiške* v različnih medijih z vidika interakcije različnih komunikacijskih sredstev (verbalno, vizualno in avditivno) gl. Pezdirc Bartol 2022.

voljo do življenja, saj je še malo pred tem, kot omenjeno, želela prostovoljno skočiti mački pod kremplje. Ko se po tem dogodku s strahom zateče domov, želi s popravljenim zobom zagristi v lešnik, vendar ponovno doživi razočaranje, ko je lešnik prazen. Čuti žalost, saj na glas zajoka in toči velike solze, da je vse mokro, in jezo, saj besno cepeta z nožicami (Makarovič 2023: 22–23). Ponoči miška Sapra še vedno joka, ko pride mišji strah. Zaupa mu, kaj se ji je zgodilo, zato se mu zasmili. Pelje jo do čarobnega leskovega grma, ki se prikaže vsako noč, miška pa je navdušena in si nabere mnogo lešnikov (Makarovič 2023: 24–29). Na koncu zgodbe se miška počuti pomirjeno in srečno, saj je preskrbljena z lešniki, ki si jih je tako želela (Makarovič 2023: 32).

Zgodba se torej začne in konča s pozitivnimi čustvi protagonistke, tekom zgodbe pa miška niha med upanjem na razrešitev konflikta in nenehnimi razočaranji, ki v njej sprožajo žalost, obup in jezo. Pripovedovalski glas ta njena čustva izpostavlja, poimenovana so neposredno, pa tudi opisana v obliki njenega vedenja in telesnih znakov. Miškina čustva so izpostavljena tudi v monologih in dialogih, kjer se Sapra brez zadržkov izpoveduje. Protagonistka čustva občuti izjemno intenzivno, kar velja tako za srečo – ob koncu zgodbe npr. nad svoj vhod kot izraz sreče napiše, da je najsrečnejša miška na svetu (Makarovič 2023: 32) – kot tudi za žalost – velike solze npr. toči do pozne noči (Makarovič 2023: 22–23). V besedilu torej svoja čustva izraža predvsem protagonistka, in sicer se to dogaja, kot je pokazala analiza, pogosto ter ob vsakem večjem dogodku v zgodbi. Svoja čustva osrednji lik zgodbe izraža intenzivno in jasno, artikulira jih v monologih ter v pogovorih z drugimi liki. Čustva skozi celotno zgodbo izraža predvsem protagonistka, le v enem delu tudi žaba, ki je njena prijateljica. Miškina čustva drugi liki bodisi ignorirajo (najočitneje npr. zajec) bodisi sprejemajo z empatijo (npr. žaba in mišji strah). Tudi pripovedovalski glas z introspekcijo bralcu podaja informacije o čustvenih stanjih protagonistke, ki pa jih ne komentira in jih ne uokvirja z lastnim mnenjem o miškinih odzivih. Neprijetne situacije v zgodbi komentira predvsem sama protagonistka, s tem pa skozi celotno pripoved izraža svojo subjektiviteto.

3.2 Rezultati analize besedila *Žogica Nogica*

Zgodba *Žogica Nogica* Jana Malika najprej predstavi dedka in babico, ki sta brez otrok in žalostna, zato si kupita boben in lajno. Ker pa ju to ne osreči, si zaželimata še otroka. Kmalu zatem skozi njuno okno prileti nova žoga, ob tem pa opazita, da govori in ima noge, zato jo poimenujeta *Žogica Nogica*. *Žogica* opozori, da je lačna, ko pa gresta dedek in babica po hrano, ji naročita, naj ju počaka in naj nikomur ne odpira vrat. V tem času se pri *Žogici* oglasi zlobni Zmaj Tolovaj, ki jo skuša ugrabiti, da bo igrača za njegove otroke. *Žogica Nogica* se mu sprva upira, potem pa po nesreči razbije lep lonček in se počuti krivo, zato jo uspe Zmaj Tolovaj prepričati, da mu odpre vrata, in jo naposled ugrabi. Ko se dedek in babica vrneta domov, *Žogice* ni več tam. Odpravita se po svetu, da bi poiskala *Žogico Nogico*, pri tem pa igrata na svoji glasbili in za pomoč prosita policista, vojaka, mehanika, strašilo, kužka in ptička. Ko prispeta do zmajevega doma, jima uspe *Žogico* dobiti nazaj s pomočjo vseh likov, ki sta jih srečala na svoji poti.

Začetek zgodbe *Žogica Nogica* najprej zaznamuje nesrečen dogodek – izginotje naslovnega lika – sledi struktura potovanja dedka in babice v prizadevanju, da jo poiščeta. Pred tem dogodkom se zgodba, ki jo podaja tretjeosebni avktorialni pripovedovalski glas, z vidika čustev sprva osredotoči na to, da dedku in babici nekaj manjka in da sta žalostna. Praznino skušata zapolniti z bobnom in lajno, ki si ju vzajemno podarita, a jima ne uspe, zaželita si otroka. Motivacija za to željo, pa tudi za predhodno žalost in praznino v zgodbi, ni podana. Ko dobita žogico, je ne spoznata v pogovoru, saj jima najprej pove, da je lačna, zatem pa se odpravita po hrano. Dedek vpraša Žogico Nogico, ali je ne bo strah, ko bo sama, ona pa odvrne, da je nikoli ni strah. V pesmi, ki si jo poje, ko je sama, žogica govori o sebi in pravi: »Jaz sem mala žogica, Žogica Nogica, / vse razumem in vse znam, strašiti se ne dam. / Kdor poreden je, naj pazi, da ga žoga ne oplazi, / sem pogumna žogica, Žogica Nogica.« Ko žogica po nesreči razbije vazo dedka in babice, je žalostna in obupana ter pravi: »Kar ubila se bom!« Njeno stisko in občutek sramu izkoristi zmaj in žogico prepriča, da gre z njim. Ko je do nje grob in se izkaže, da jo je ugrabil, Žogica Nogica svojo stisko izrazi z besedami: »bojim se! Dedek, babica! [...] Saj nisem zanalašč!« Zmaj pa jo utiša z besedami: »Molči in drži se!« Od tega trenutka dalje je Žogica Nogica v zgodbi odsotna, njen glas je utišán in »ugrabljen«, zato njen zorni kot v zgodbi ne dobi prostora, pač pa se pripoved osredotoči na dedka in babico ter njuno doživljanje in iskanje žogice. Od tega dela zgodbe dalje bralci dobimo vpogled le v notranje dogajanje in čustva dedka in babice, ki iščeta Žogico Nogico. Ko ugotovita, da je ni, jo okrivita za izginotje in jo zasramujeta: »Kaj si nama napravila?« Šele naslednji dan ugotavljata, da je bila žogica verjetno ugrabljená, kljub temu pa v svoji pesmi, ki jo pojeta ob spremljavi bobna in lajne, v verzu povesta, da jima je žogica »ušla«, kar ponovno prevale krivdo na ta lik. V najboljšežnejšem delu zgodbe, ko dedek in babica iščeta žogico in se ustavita pri različnih likih ter naposled prideta do zmajevega gnezda, posebnih čustvenih izrazov ni. Ko dedek in babica ugotovita, da sama s pihanjem ne bosta mogla pregnati zmaja Tolovaja, se babica razžalosti, ko pa pokličeta pomoč drugih likov, ki sta jih srečala na poti, je pihanje uspešno in sta navdušena, zmaj Tolovaj pa je jezen. Ko uspejo pregnati zmaje, Žogica Nogica izrazi svoj sram in obžalovanje ter ob vrnitvi pojasni: »Dedek, babica, nisem nalašč razbila vaze, nisem hotela proč, nič nisem kriva.« Vendar ni jasno, ali skrbnika njeno pojasnilo razumeta, saj ji odgovorita le s svojega vidika: »Kako si naju prestrašila, debeluška, potepuška«, kar namiguje na to, da žogičinega sramu in strahu ob ugrabitvi nista razumela. Čustveni konflikt, povezan z ugrabitvijo in krivdo, se tako v zgodbi ne razreši eksplicitno. Bralci izvemo le, da so bili liki, ko so se vračali in naposled prispeli domov, zelo veseli.

4 Zaključek

Čustveni vidik zgodbe je v *Žogici Nogici*, kot je pokazala analiza, pojasnjen v manjši meri, pa tudi manj kompleksen in motiviran kot v zgodbi *Sapramiška*. Liki v *Žogici Nogici* svojih čustev ne izražajo tako natančno in pogosto, večina zgodbe je brez eksplicitnega izražanja čustvenih vidikov dogajanja, hkrati pa se čustveni

konflikt, ki se zgodi med žogico in rejnikoma, ne razreši. Analiza z vidika emocionalne literarne vede kaže, da neprijetne situacije v zgodbi *Sapramiška* skozi monologe in dialoge komentira predvsem sama protagonistka, s tem pa skozi celotno pripoved izraža svojo subjektiviteto. Njena čustva brez uokvirjanja z lastnimi komentarji podaja tudi pripovedovalski glas, tako da so čustva izražena z več različnimi literarnimi sredstvi, od njihovega neposrednega poimenovanja do opisov telesnih odzivov, obnašanja in tona glasu. Oba opisana vidika besedilne strukture izpostavljata, da so miškina čustva pomembna, da sta njen lastni glas in njen vidik ključna, zato so njeni spreminjajoči se čustveni odzivi tudi osrednja tema pripovedi, ki prav tako kot zunanje dogajanje poudarja notranje dogajanje v protagonistki. Čustva protagonistke v zgodbi *Žogica Nogica* so po drugi strani v strukturi zgodbe skorajda odsotna, saj *Žogica Nogica* v dialoškem delu s krikom strahu izrazi čustva v trenutku, ko jo Zmaj Tolovaj ugrabi, v nadaljevanju zgodbe pa njen glas iz pripovedi popolnoma izgine, svoje doživljanje pa izražajo le drugi liki, ki *Žogico Nogico* zasramujejo, obsojajo ali njenega subjektivnega vidika ne razumejo in ne upoštevajo. Čeprav je protagonistka žrtev prevarantskega lika, ki jo pretenta, je v zgodbi predstavljena kot povzročiteljica nesrečnega dogodka, za katerega naj bi bila po tej razlagi kriva sama. Opisani vidiki besedilne strukture implicirajo, da čustva protagonistke niso pomembna oz. njen pogled na zgodbeno dogajanje ni ključen in da so pomembnejša čustva dedka in babice, prav tako čustva *Žogice Nogice* s svojimi subjektivno obarvanimi komentarji zgodbenega dogajanja preglasi pripovedovalski glas.

Če torej miška Sapra konflikte v zgodbi rešuje sama in ob tem izraža svoja čustva, pa se *Žogica Nogica* sreča s konfliktom, vendar je zatem utišana, konflikt pa namesto nje rešujeta dedek in babica. Obe zgodbi imata strukturo potovanja, ki se začne in konča doma, liki pa s to potjo razrešujejo težave, le da miška potuje sama in težave rešuje sama, v zgodbi *Žogica Nogica* pa težave žogice rešujeta njena skrbnika. Obe protagonistki zaradi konfliktne situacije izrazita misel, da bi v obupu končali svoje življenje. Ob tem miška Sapra tekom zgodbe pridobi moč in upanje v prihodnost ter voljo do življenja izkaže s tem, da premaga strah pred zobozdravnikom in ji uspe z zvijačo preživeti agresiven napad mačke, medtem ko ta proces pri žogici ni ekspliciran, saj je iz zgodbene strukture umaknjena in svojih težav ne rešuje sama ter je s tem v primerjavi z aktivno miško pasiven literarni lik. Sklenemo lahko, da emocionalna literarna veda osvetli prezrte razsežnosti literarnih del, tudi otroških. Otrokom, ki se učijo prepoznavati in izražati čustva, lahko literarni liki služijo kot modeli za razumevanje sebe in odnosov z drugimi. Kot smo pokazali z analizo, besedilo *Sapramiška* otroke navaja na lastno moč in glas, medtem ko ti vidiki v besedilu o *Žogici Nogici* niso prisotni, zato je prvo besedilo primernejše za emocionalni razvoj mladih bralcev.

Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta Oblike sramu v slovenski književnosti (J6-60113), ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

Literatura

- HERMAN, David, 2008: Cognition, Emotion, and Consciousness. David Herman (ur.): *The Cambridge Companion to Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press. 245–259.
- HOGAN, Patrick Colm, IRISH, Bradley J., PANDIT HOGAN, Lalita, 2022: *The Routledge Companion to Literature and Emotion*. London: Routledge.
- JANDL, Ingeborg, KNALLER, Susanne, SCHÖNFELLNER, Sabine, TOCKNER, Gudrun (ur.), 2017: Preface. Ingeborg Jandl, Susanne Knaller, Sabine Schönfellner, Gudrun Tockner (ur.): *Writing Emotions: Theoretical Concepts and Selected Case Studies in Literature*. Bielefeld: transcript Verlag. 9–16.
- KORON, Alenka, 2020: Sram in krivda v kratki zgodbi »Marija, pomagaj« Suzane Tratnik. *Primerjalna književnost* XLIII/1. 243–254. <https://doi.org/10.3986/pkn.v43.i1.14>
- MAKAROVIČ, Svetlana, 2022: *Sapramiška*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MALÍK, Jan, 1996: *Žogica Nogica*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MAYER, John D., ROBERTS, Richard D., BARSADE, Sigal, 2008: Human Abilities: Emotional Intelligence. *Annual Review of Psychology* LIX/1. 507–536.
- MIALL, David S., 2008: Feeling from the Perspective of the Empirical Study of Literature. *Journal of Literary Theory* I/2. 377–393.
- PEZDIRC BARTOL, Mateja, 2011: Sapramiška: slikanica, slušna igra in gledališka uprizoritev. *Jezik in slovnstvo* LVI/1–2. 87–101. <https://doi.org/10.4312/jis.56.1-2.87-101>
- TONELLI, Natascia, 2013: Lo sguardo dell'italianista: letteratura, scuola, competenze. Natascia Tonelli (ur.): *Per una letteratura delle competenze*. Torino: Loescher Editore. 13–21.
- ŽUNKOVIČ, Igor, 2015: Učinek utelešene vednosti v sodobni dramatiki – 24ur Simone Semenič. *Slavistična revija* LXIII/4. 377–388. https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-59734114